UDK 811.163.6'367.355
*Robert Cazinkić*
Filozofska fakulteta v Ljubljani

# KATEGORIZACIJA IN RAZVRSTITEV OZIRALNIKOV *KI* IN *KATERI*

Razprava prikazuje kategorizacijo in razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri* v temeljnih slovenskih slovnicah od Bohoriča do Toporišiča in v dveh najpomembnejših slovenskih slovarjih, tj. pri Pleteršniku in v *SSKJ*. Kritično ovrednotenemu historiatu raziskav se pridružuje poskus jezikoslovne obravnave teh oziralnih zaimkov v luči teorije prototipov.

The paper presents the categorization and classification of Slovene relative pronouns *ki* and *kateri* in major Slovene grammars from Bohorič to Toporišič and in the two most significant Slovene dictionaries, i.e., Pleteršnik's and *SSKJ*. A critical review of the history of research is accompanied by an attempt of a linguistic treatment of these pronouns in the light of the theory of prototypes.

**Ključne besede**: oziralniki, slovenska slovnica, skladnja
**Key words**: relatives, Slovene grammars, syntax

## 1 Kategorizacija oziralnikov *ki* in *kateri*[1]

Oziralni prilastkovi odvisniki s pridevniško vrednostjo se uvajajo predvsem z oziralnikoma *ki* in *kateri*. Drugi je v enakoizraznem (homonimnem) razmerju z vprašalnim in poljubnostnim zaimkom, prvi pa vsaj v današnji zborni slovenščini opravlja samo vlogo oziralnika.[2] Postavlja se vprašanje, v katero slovnično kategorijo uvrstiti ta dva besedna primerka. Zaimenskost besede *kateri* sicer ni sporna, zanima pa nas, ali je zaimek tudi *ki* in – če je – ali sta potem oba zaimka res pridevniška. Preden pa na to vprašanje ponudimo določen odgovor, poglejmo, kako sta oziralnika obravnavana v temeljnih slovenskih slovnicah od Bohoriča do Toporišiča in v dveh najpomembnejših slovenskih slovarjih, tj. pri Pleteršniku in v *SSKJ*.

**1.1** Slovenske slovnice obravnavani besedi pojmujejo kot oziralna zaimka. Tako je že v prvi slovnici slovenskega jezika, v latinsko pisanih *Zimskih uricah* Adama Bohoriča (1584). V njenem oblikoslovnem delu zvemo tudi, da naj bi bil »nesklonljivi« *kir* »splošnega spola in števila«, tj. današnji oziralnik *ki*, kot ustreznik latinskega *qui quae quod* nastal iz zaimka *kateri -a -u*, in sicer po fonetični modifikaciji, ki jo

---

[1] Razprava je priredba dveh poglavij avtorjeve diplomske naloge *Oziralni prilastkovi odvisniki s KI in KATERI* (mentorica: red. prof. dr. Breda Pogorelec), Ljubljana, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 1999, ki je bila leta 2000 nagrajena s študentsko Prešernovo nagrado Filozofske fakultete. Del tu objavljenega prispevka je bil pod naslovom Kategorizacija oziralnikov *ki* in *kateri* v slovenski slovnici 26. 2. 2001 predstavljen na Lingvističnem krožku Filozofske fakultete v Ljubljani; doc. dr. Marini Zorman se lepo zahvaljujem za prijazno vabilo, udeležencem krožka pa za njihove pripombe. Drug del diplomske naloge je bil objavljen v *JiS*-u (Cazinkić 2000/01).

[2] Janežič (1854: 45) navaja, da sta na zgornjem Koroškem vprašalna zaimka *k(a)teri* in *koji* »včasi« zamenljiva s *ki*, npr. *ki hudir?, ki vrag?*. Toporišič (1996: 312), po katerem to citiram, ob tem pripominja, da se tako še danes govori na Mostecu v brežiškem Posavju.

Bohorič imenuje skrčenje ali krazis (109, 191).[3] Danes vemo, da je taka razlaga izvora oziralnika *ki* napačna, kljub temu pa je imelo pojmovanje besedice *ki* kot neke vrste fonetične različice »polne« oblike *kateri* – kot bomo videli – daljnosežne posledice tudi za slovnično obravnavo rabe obeh konkurenčnih oziralnikov.[4] V skladenjskem delu Bohorič kot drugo pravilo obravnava »sklad oziralnih zaimkov« (201–202). Protestantski slovničar poudarja, da se samostalniški antecedent in oziralnik ujemata v spolu in številu (201, 260), ne pa v sklonu, v katerem se oziralnik ujema z glagolom v odvisniku (202, 260), na katerega se mora »ozirati« (202).[5]

Tudi o. Marko Pohlin v svoji nemško pisani *Krajnski gramatiki* (1768) besedi *ki* (*kir*) in *kateri* (*katir*) obravnava kot oziralna zaimka.[6] Tako pojmovanje ne preseneča, saj pri *kateri* zaimenskost – kot rečeno – ni vprašljiva, *ki* pa je med zaimke verjetno uvrščen zato, ker je po nastavkih pri Bohoriču pojmovan kot »od ljudstva okrajšani *katir*, *katira*, *katiru*« (60). S tem je Pohlin svojega predhodnika dopolnil z izrecnim vrednotenjem (»ljudsko«).[7] Tudi razsvetljenski slovničar omenja in ponazarja ujemalno »hibridnost« oziralnih zaimkov (177).

Druga (prav tako nemško pisana) razsvetljenska slovnica je *Slovenja slovnica* (1777) Ožbalta Gutsmana.[8] V njej se od obeh oziralnikov omenja samo *kateri* (*katiri*), ki je tokrat prvič uvrščen med pridevniške zaimke (»beiständige Fürwörter«), očitno zaradi pridevniške vrednosti prilastkovega odvisnika s tem oziralnikom, ki se poleg tega sklanja tako kot običajni pridevniki (32–33). Pridevniški zaimki so namreč kljub ohranjeni tradicionalni delitvi besednih vrst ločeni od samostalniških (»selbständige

[3] Bohorič besedico *kir* zapisuje kar na tri različne načine: kot *kár* (109), *kir* (191, 260) in *kèr* (260).

[4] Stara cerkvena slovanščina kot zgodovinska predstavnica starejše praslovanščine je poznala (glasovno) pregibni anaforični zaimek *jb*, *ja*, *je*, iz tega pa se je nato z dodajanjem oblikoslovnega členka že razvil oziralni zaimek, ki je bil sklonljiv le v prvem delu. Iz oblike oziralnika za imenovalnik ednine moškega spola, tj. *jbže*, v kateri se je mehki polglasnik (jer) zaradi soseščine soglasnika *j* po vmesni fazi napete izgovorjave zlil s sprednjim glasom v *i*, je nastala oblika *iže*, ki je znana iz Brižinskih spomenikov, nastalih okrog leta 1000. *Iže* je potem po analogiji na vprašalne, poljubnostne in druge oziralne zaimke dobil vzglasni *k-*, po rotacizmu pa se je razvila oblika *kire*. V tej se je izglasni samoglasnik zaradi nenaglašenosti najprej reduciral v polglasnik, nato pa povsem onemel. Nastala je oblika *kir*, ki jo najdemo v Celovškem rokopisu iz 14. in Stiškem rokopisu iz 15. stoletja, pa seveda tudi pri protestantskih piscih v 16. stoletju. *Kir* se je v 18. stoletju obrusil v še danes obstoječi *ki*. Ta »nepregibni« oziralnik ima še vedno anaforično vlogo, le da se navezuje na samostalnik katerega koli spola in števila, s svojima glasovoma pa po svoje še danes kaže na zgodovinsko povezanost z vprašalnimi, poljubnostnimi in kazalnimi zaimki. (Škrabec 1886: 282–84; Tomšič 1943: 33; Ramovš 1952: 94, 97.)

[5] Pomenljivo je, da Bohorič primera z oziralnikom *kir* sploh nima in da ne samo ob predlogu, ampak celo v imenovalniku uporablja zaimek *kateri*.

[6] Za razliko od Bohoriča navaja Pohlin spolsko različne oblike današnjega oziralnika *ki*, namreč *kir*, *kira*, *kiru*. Pisec je reducirane oblike oziralnega zaimka *katir -a -u* očitno pomešal s tedaj nedvomno obstoječim »nepregibnim« oziralnikom *kir*, to pa mu je Bohoričevo domnevo o izvoru drugega oziralnika samo potrdilo. Pohlinovo navajanje oblike *katir*, ki je rezultat modernega samoglasniškega upada, pa je posledica tega, da je avtor v svoji slovnici kodificiral ljubljanski substandard.

[7] Glede na to, da je imel Pohlin tu nevede opravka z reducirano obliko zaimka *kateri*, ne pa z oziralnikom *ki*, je njegova oznaka v bistvu pravilna.

[8] V bistvu gre za slovnico koroške različice takratnega slovenskega knjižnega jezika, ki pa je po eni strani dovolj blizu osrednji (kranjski) varianti, po drugi strani pa toliko nadpokrajinska oz. občeslovenska, da – tudi zaradi kar petih ponatisov (zadnji je izšel leta 1829) – tudi danes zasluži vso našo pozornost. Kasnejša Dajnkova slovnica (1824) ravno zaradi svoje omejenosti na vzhodnoštajersko narečje v tem kronološkem pregledu ni upoštevana.

Fürwörter«). Gutsman se je za tako kategorizacijo oziralnika *kateri* odločil kljub temu, da se oziralni zaimek s samostalnikom v nadrednem stavku ujema samo v spolu in številu, in kljub temu, da nadomešča samostalnik, ne pa pridevnika.

Prva slovenska znanstvena slovnica, še zmeraj nemško pisana *Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem* (1808/09), ki jo je napisal Jernej Kopitar, glede kategorizacije oziralnikov *ki* in *kateri* ne prinaša nič novega, saj se obe besedi prištevata k zaimkom (294).[9] Bohoričeva dediščina je vidna v tem, da je oziralnik *kateri* pojmovan kot »popoln«, in zato vezan predvsem na slovesni govor, medtem ko naj bi bila »členica« *ki* običajna v vsakdanjem življenju (r. t.).[10] Vrednotenje oziralnikov v smislu nasprotja med družbeno visokim in nizkim je tako vodilo v neprekrivno ali dopolnjevalno razvrstitev (komplementarno distribucijo) obeh jezikovnih sredstev. Kar je bilo pri Bohoriču bolj ali manj posledica ugibanja, pri Pohlinu nasledek zmote, to je bilo v Kopitarjevem času očitno že tako zelo ustaljeno, da je dobilo svojo »znanstveno« potrditev v opisni slovnici.

Tudi prva v celoti slovensko pisana slovnica, *Pismenost ali Gramatika za prve šole* (1811) Valentina Vodnika, besedi *ki* in *kateri* obravnava med oziralnimi zaimki, imenovanimi »nanašavne namestimena« (60–63). Drugi oziralnik se navaja v obliki *ktir -a -o* oz. *kir -a -o* (60), prvi pa v obliki *ki* oz. *ki ka ko*, kar da je krajša »podoba« oziralnika *ktir* (61). Vodnik je torej za razliko od Pohlina ločeval med reducirano obliko zaimka *kateri* in oziralnikom *ki*, le da je tega navajal v spolsko enotni in razločevalni inačici. Sled tradicionalnega pojmovanja je opazna v obravnavi oziralnika *ki* kot krajše, *kateri* pa kot očitno polne oblike iste besede. Morda so zato v sklanjatvi oblike obeh oziralnikov med seboj pomešane (61–62). To, da so jim v ednini pridružene tudi oblike zaimka *kdo* (61), pa kaže, da Vodnik ni povsem jasno razločeval med vprašalnimi in oziralnimi zaimki, tako da med primeri oziralnikov navaja tudi vprašalne zaimke.[11]

Pretežno na dolenjščino oprti *Sestav slovenskega jezika v Kraljestvu Ilirija in v sosednjih pokrajinah* (1825) Franca Metelka navaja *ki* (*kə)* in *kateri* (*ktərə* oz. *katerə*) po izročilu med oziralnimi zaimki (100).[12] Ker je bila takrat v arhaičnem očenašu očitno še zmeraj ohranjena starejša oblika *kir*, avtor v nasprotju z današnjim vedenjem ugiba, da je bil oziralniku *ki* »dodan« *-r*, hkrati pa se v zvezi s podedovano domnevo sprašuje, ali je *kir* skrajšani *ktərə* (204).

Anton Janez Murko v svoji *Teoretično-praktični slovnici slovenskega jezika na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in v ilirskem primorju* ([2]1843) prvič trdi, da so oziralni zaimki hkrati tudi vezniki, češ da imajo »zaimenski pomen« in »moč veznika« (67). Ko v zvezi s »členico« *ki* omenja, da je zelo običajna v vsakdanjem življenju (68), se pri tem očitno opira na Kopitarja.

---

[9] Kopitar poleg oblike *kateri* navaja še inačice *kteri*, *ktiri* in celo *tkiri*.

[10] Kopitar navaja odlomek iz *Županove Micke*, v katerem Linhart položi oziralnik *ki* na usta Glažku (294–95). Linhartova dela so v opombi označena kot dotlej »edini omembe vredni spomeniki naše posvetne literature« (295).

[11] Gre za poved s t. i. odvisnim vprašalnim stavkom, ki jo navajam ne samo prečrkovano v gajico, ampak tudi prevedeno v sodobno zborno slovenščino: *Zdaj vem, PRI ČEM sem, S KOM hodim in S ČIM si bom pomagal* (62).

[12] Metelko omenja, da se »globoko na Dolenjskem« uporablja kot kazalni zaimek sklanjajoči se oziralnik *ki*, *ka*, *ko* (204).

Anton Janežič s *Slovensko slovnico za domačo in šolsko rabo* ([2]1863) v kategorizaciji oziralnikov *ki* in *kateri* (*kteri*) seveda sledi že močno utrjenemu izročilu, tako da sta besedi uvrščeni med »oziravne« ali »nanašavne« zaimke (64).[13] Deloma se vrača tudi k pozabljenemu Gutsmanu in oziralne zaimke deli na samostalniške in pridevniške (»priložne«), k slednjim pa seveda prišteva tudi obravnavana oziralnika (r. t.). V Sketovi priredbi Janežičeve slovnice postane povsem jasno, da sta *ki* in *kateri* uvrščena med pridevniške oziralnike zaradi vrednosti prilastkovega odvisnika, ki ga uvajata, saj se prilastkovi stavki tu že delijo na samostalniške in »pridevne« (1900: 252), kot tudi zaradi sklanjatvene enakosti s pridevniki, ki jo je omenjal že Janežič (1863: 65).[14]

Kategorizacija oziralnikov se ni bistveno spremenila niti v 20. stoletju. Tudi v *Slovenski slovnici za srednje šole* (1916) Antona Breznika zasledimo »nepregibni« *ki* in *kateri* med pridevniškimi oziralnimi zaimki (105). Kljub temu je Breznik prvi slovničar, ki poda še danes veljavno razlago o izvoru oziralnika *ki*, po kateri je ta besedica drugačnega izvora kot *kateri* (r. t.).[15] Sicer pa tudi Breznik poudarja, da se pridevniški oziralniki sklanjajo kot pridevniki (105) ter da *ki* in *kateri* uvajata prilastkov odvisnik, ki »nadomešča« pridevniški prilastek (245). Poznejše izdaje te srednješolske slovnice (1921, 1924, 1934) ne prinašajo glede tega nič novega, kvečjemu bolj skope so.

*Slovenska slovnica* ([3]1964) Antona Bajca, Rudolfa Kolariča, Mirka Rupla in neimenovanega, a glavnega avtorja Jakoba Šolarja prav tako obravnava »nesklonljivi« *ki* in *kateri* med pridevniškimi oziralnimi ali »odnosnimi« zaimki (181). Zaimek *kateri* je v skupini oziralnikov, za katere slovnica navaja, da se sklanjajo kot pridevniki, s katerimi so napačno izenačeni tudi v ujemanju, češ da se ne samo v spolu in številu, ampak tudi v sklonu ravnajo po odnosnici (182). Drugače kot pri Brezniku, se prilastkovi odvisniki ne ločijo več glede na to, kateri prilastek »nadomeščajo« (327–28), čeprav slovnica loči med pridevniškim in samostalniškim prilastkom nestavčnega tipa (313–14). Podobno je stanje v izdajah iz let 1947 in 1956.

Tip slovenske slovnice, ki se je začel z Janežičem, je v drugi polovici 60. let s *Slovenskim knjižnim jezikom 1–4* (1965–70) Jožeta Toporišiča dobil strukturalističnega tekmeca, ki se je oprl na sodobnejše jezikoslovne poglede. Dokončni prelom s tradicionalnim jezikoslovjem pomeni visokošolska *Slovenska slovnica* (1976; 1984, 1991; 2000) istega avtorja. V *SKJ* ostaja Toporišič večinoma še pri tradicionalni delitvi besednih vrst, ki jo potem v *SS* zamenja drugačna, sloneča predvsem na skladenjski vlogi besednih vrst.[16] Nova besedna vrsta postane tudi pridevniška beseda s tradicionalnimi pridevniki, števniki, pridevniškimi zaimki in neopisnimi deležniki (Toporišič 1984: 193; 2000: 255–56). Opredeljevalna skladenjska vloga pridevniške besede, ki je pojmovana kot vedno pregibna (1984: 195, 252; 2000: 257, 317), le da enkrat glasovno, drugič pa ničto (funkcijsko), je obsamostalniški levi prilastek (1984: 255;

[13] Janežič dodaja, da se zaimek *ki* ob Kolpi in po Istri glasi *ki*, *ka*, *ko* in da se sklanja kot *ta* (65).

[14] Že pri Janežiču sta *ki* in *kateri* omenjena med vezniškimi sredstvi prilastkovega oz. »prilogovega« stavka, ki »ima veljavo pojasnjujočega priloga /= pridevnika/« (1863: 250).

[15] Glede oblike *ki*, *ka*, *ko* Breznik omenja, da je skrčena iz že takrat redkeje rabljenega oziralnika *koji*, *koja*, *koje* (105, 106).

[16] Od drugače pojmovanih besednih vrst je v *SKJ* obdelana le vezniška beseda (1970: 75–105), pridevniška beseda in členek pa sta zgolj nakazana (1965: 186–87; 1966: 164–65).

2000: 319), že tradicionalno poimenovan tudi pridevniški.[17] Zaimki izgubijo svojo besednovrstno samostojnost in postanejo glede na to, katero skladenjsko vlogo opravljajo, zgolj podvrsta samostalniške ali pridevniške besede oz. prislova, vsakič pa se delijo na enajst pomenskih razredov (v enega izmed njih sodijo oziralni zaimki). Veznik kot tradicionalna besedna vrsta se z enakofunkcijskimi vprašalnimi in oziralnimi zaimki ter nekaterimi členki razširi v vezniško besedo (Toporišič 1992: 352). V tako spremenjenem klasifikacijskem sistemu se pridevniški zaimki glede na to, katero vrsto pridevnikov nadomeščajo, tudi sami delijo na štiri vrste, tj. na lastnostne (s podvrstama kakovostnih in mernih), vrstne, svojilne in količinske zaimke (220). Oziralnika *ki* in *kateri* sta v tem pristopu obravnavana hkrati kot oziralna vrstna pridevniška zaimka (Toporišič 1984: 271, 277–78; 2000: 335, 341–42) in kot del vezniške besede, v katero se uvrščajo vsi oziralni zaimki (1984: 367–68; 2000: 430–31).

Prva uvrstitev je vsaj deloma gotovo problematična. Če namreč pristajamo na to, da morfem *ki* skupaj z oblikami osebnega zaimka zaradi opravljanja iste skladenjske vloge in iz tega izhajajoče nadomestljivosti z nespornim zaimkom *kateri*[18] obravnavamo kot eno enoto z močjo nadomeščanja, tj. kot zaimek, pa ostaja že tradicionalna pridevniškost obeh nespornih oziralnikov vprašljiva.[19] Resda se tako *ki* kot *kateri* uporabljata v prilastkovih odvisnikih s pridevniško vrednostjo in res se *kateri* večinoma sklanja po vzorcu navadnih pridevnikov, toda v skladenjskem pristopu k besednovrstni klasifikaciji bi moralo biti odločilno to, da oziralnika zaradi nadomeščanja samostalniških besed ali besednih zvez sama nikoli ne opravljata definicijske levoprilastkovne vloge ob samostalniku (če cel stavek z oziralnikom sicer opravlja vlogo prilastka, pa še to desnega, to ne govori v prid pridevniški kategorizaciji besed *ki* in *kateri*).[20] Pridevniškosti oziralnika *ki* ne podpira niti strukturalna preinterpretacija tega tradicionalno nepregibnega zaimka kot »sintagmatsko« pregibnega.[21] Iz vsega tega izhaja tudi neprepričljivost pojmovanja obravnavanih oziralnikov kot vrstnih zaimkov, saj odgovarja na vprašanje *kateri* kvečjemu cel (omejevalni) oziralni stavek, ki je gotovo nadomestljiv s kako določevalno besedo ali besedno zvezo levo od samostalnika, ne pa oziralnik, ki ta odvisnik uvaja.

**1.2** Maks Pleteršnik kot urednik monumentalnega *Slovensko-nemškega slovarja* (1894–95) označuje oziralnika *ki* in *k(a)teri* v skladu z izročilom kot zaimka. Zaimek

---

[17] Pridevniški prilastek je praviloma levo od odnosnice, le kadar ima vlogo jedra samostalniški zaimek, je desni: *TRIJE ljudje/dežurni – mi TRIJE* (1984: 255, 467; 2000: 319, 562).

[18] Prim. Dipponga (1999/2000: 275): »Kjer je skladenjsko – v sistemu jezika – mogoča uporaba *ki* (kar zadeva status stavčnega člena), je mogoča tudi *kater-*.«

[19] Prim. poleg že obravnavanih avtorjev tudi Bajca (1972: 28–30), ki oziralnika *ki* in *kateri* – skupaj z (drugimi) pridevniškimi zaimki – obravnava med »pronominalnimi adjektivi«.

[20] O pridevniški vrednosti prilastkovih odvisnikov z oziralnikom *ki* priča navsezadnje tudi dejstvo, da se pomen pridevnikov v slovarju pogosto razlaga ravno s *ki*-stavkom.

[21] Toporišič (1984: 274; 2000: 338) pravi, da je oziralnik *ki* v okviru sklanjatve pridevniških zaimkov oblikoslovna posebnost, saj mu »v odvisnih sklonih /.../ spol, sklon in število izražajo oblike osebnega zaimka«. Kako močan je vpliv tradicionalnega pojmovanja tega oziralnika kot nepregibnega, nam kaže tudi neustrezna oznaka *oziralni členek* v čomskijanskem pristopu Goldnove (1996a: 238), ki po pomoti nadomešča starejše poimenovanje *členica* (prim. iztočnici *členica* in *členek* pri Toporišiču /1992: 17/).

*kateri* ima en sam slovarski sestavek s tremi slovničnimi pomeni, pač glede na to, ali gre za vprašalni, oziralni ali poljubnostni (»nedoločni«) zaimek.[22] »Nesklonljivi« oziralni zaimek *ki* pa je obravnavan ločeno od zaimka *ki*, *ka*, *ko*, pomensko enakega zaimku *kateri* (očitno je popolna enakost oblike tista, ki dovoljuje prikaz v okviru istega slovarskega sestavka). Pleteršnik navaja še dve starejši obliki oziralnika *ki*: (1) *ker*, ki ni samo veznik, ampak pri Krelju tudi oziralni zaimek, in (2) *kir*, izpričan (med drugim) pri Trubarju, Dalmatinu, Krelju in Janezu Svetokriškem. Pri obeh oblikah beremo v slovarju tudi Miklošičevo razlago (iz primerjalne slovanske slovnice), da gre za razvoj iz starocerkvenoslovanskega (»staroslovenskega«) *kъdeže*; to pa je – vsaj kar zadeva zgodovino oblike *kir* – danes že preseženo stališče.[23]

Tudi v enojezičnem razlagalnem *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (1970–91) sta obravnavana oziralnika prišteta k zaimkom, le da brez izrecne razredne oznake in z dostavkom *v vezniški rabi*, *v oziralnih odvisnih stavkih*, kar v grobem ustreza Toporišičevemu pojmovanju oziralnih zaimkov kot neke vrste besednovrstnih dvoživk. Zaimek *kateri* je poleg tega razdeljen na dvoje slovarskih sestavkov: v prvem je prikazan v vprašalni in poljubnostni, v drugem pa v oziralni vlogi (tudi tu je merilo delitve očitno oblika, saj se oziralni zaimki sicer formalno ločijo od vprašalnih in poljubnostnih, ki so večinoma v enakoizraznem razmerju). V zvezi z razliko v prikazu zaimka *kateri* v obeh slovarjih se postavlja vprašanje o možnosti razlikovanja med večpomenskostjo istega leksema in enakoizraznostjo dveh (ali več) različnih leksemov, kadar gre za zaimke, ki imajo lahko v razlagalnem slovarju zaradi svoje vloge nadomeščanja pomensko najrazličnejših besed samo zelo splošne pomenske razlage (prim. zaimek *kateri* v *SSKJ*).[24]

**1.3** Glede na vse, kar je bilo povedano v 1.1, lahko rečemo, da oziralnikov *ki* in *kateri* ne moremo prištevati k pridevniškim zaimkom, saj nikoli ne nadomeščata pridevnika ali pridevniške besedne zveze. Poleg tega se oziralnika s samostalnikom v antecedentu sicer praviloma ujemata v spolu in številu,[25] vendar ne tudi v sklonu, ki je odvisen od skladenjske vloge oziralnika v oziralnem stavku oz. od vezljivosti

[22] Tak je slovarski prikaz zaimka *kateri* še v *SP 1950* in *1962*. Poljubnostne zaimke kot poseben razred in poimenovanje zanje je uvedel šele Toporišič (1984: 246, 248, 271, 272, 347; 2000: 311, 314, 335, 411).

[23] Še drugačno razlago zgodovinskega izvora oziralnika *ki* najdemo pri Křížkovi (1970: 24), ki omenja, da gre za razvoj iz starega *kъjь*.

[24] Sicer je razlikovanje med večpomenskostjo in enakoizraznostjo načeloma jasno: če lahko neprvi pomen izvajamo iz prvega z metaforičnim ali metonimičnim prenosom (vključno s sinekdoho) oz. na način pomenske vsebovanosti (znotrajleksemske nad- in podpomenskosti), gre za en večpomenski leksem, sicer pa za dva ali več enakoizraznih leksemov (Vidovič Muha 1997: 11–12; 2000: 120, 121, 180).

[25] Spolsko oz. številsko neujemanje oziralnika s samostalnikom v antecedentu je večinoma sporadičen pojav. Zdi se, da se redno pojavlja le tedaj, kadar je v vlogi antecedenta samostalniška sintagma z glavnim številnikom tipa *pet*, količinskim ločilnim številnikom tipa *dvoje/četvero* ali nedoločnim številnikom v vlogi levega prilastka: taka zveza je v vlogi osebka v srednjem spolu ednine (*Deset dni je pretreslo svet*), oziralnik *ki* v imenovalniku pa se v spolu in številu ujema z jedrom take samostalniške zveze v antecedentu (*Deset dni, ki so pretresli svet*). Toporišič (1984: 480; 2000: 610) omenja, da če ima stavek z osebkom iz količinskega pridevniškega prilastka in samostalniškega rodilnika množine še odvisnik z istim osebkom, potem je njegov povedek v množini.

glagola v odvisniku.[26] V tem so oziralni zaimki podobni osebnim, ki so nedvomno samostalniški, razlikujejo pa se od pridevniških zaimkov, ki se s svojo odnosnico ujemajo v spolu, številu in sklonu.

**1.3.1** Zaimek *kateri* se sicer res sklanja kot običajni (glasovno pregibni) pridevniki v določni obliki (*kateri -ega* = *lepi -ega*), vendar se v predložnem tožilniku ednine srednjega spola vedno bolj uveljavlja z rodilnikom enakoizrazna oblika, ki jo imajo pridevniške besede v izpustni ali samostalniški rabi: *Razpisano je delovno mesto, za KATEREGA je potrebna visoka izobrazba*.[27] Gre za t. i. navezovalni tožilnik, ki se nasploh pojavlja pri posamostaljenih pridevniških besedah moškega in deloma srednjega spola (Toporišič 1984: 252–53; 2000: 317–18) in ki je po vsej verjetnosti posebnost slovenskega jezika (Perlmutter-Orešnik 1973: 3, 34).[28]

V prid pridevniški kategorizaciji govori na videz tudi to, da ima zaimek *kateri* različne končnice za spole in da je torej formalno podoben večini pridevnikov (*kateri -a -o* = *lepi -a -o*). To velja tudi za pregibanje v številu (*kateri -a -i* = *lepi -a -i*). Toda že samo dejstvo, da sam nikoli ne opravlja vloge levega prilastka ob samostalniku, ga v skladenjskofunkcijskem pristopu h kategorizaciji izloča iz pridevniških besed. Ker nadomešča samostalniške izraze, so zanj značilne skladenjske vloge samostalniških besed, zato bi bilo oziralnik *kateri* najustrezneje pojmovati kot samostalniški zaimek,

---

[26] Kako močna je ta ujemalna »hibridnost«, kaže že to, da se naslonka *ki* naglasno ne opira na samostalnik v antecedentu, od katerega je ločena s kratkim premorom, ampak ima po Toporišiču (1984: 57–58; 2000: 65) tako kot vezniki vlogo proklitike (pri Pleteršniku /1894/ je ta besedica celo naglašena; zdi se, da po njem nenaglašenih besed v slovenščini sploh ni).

[27] Primer je vzet iz ponazarjalnega gradiva pri obravnavi oziralnika *kateri* v *SSKJ*, ki tako obliko v predložni rabi označuje za »nepravilno«, kar pomeni, da po mnenju slovarnikov »nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika« (XXII). Kot edino pravilno šteje slovar pravo pridevniško obliko *katero*, ki jo v svojih poljudno pisanih jezikovnih priročnikih ves čas zahteva tudi Gradišnik (1993: 148–49). Šolar (1958/59: 179) je rodilniško-tožilniško enakoizraznost samostalniško rabljenih pridevnikov in predvsem oziralnih zaimkov (*katerega*, *kakršnega* ipd.) v srednjem spolu ednine še označeval za nepravilno, hkrati pa je opozarjal na vztrajno množenje teh »napak« zlasti po časopisju in na primere take rabe pri sicer zelo skrbnih stilistih. Tudi v slovnici štirih je oblika *katerega* za oziralnik v T ed. sr. sp. kljub naraščajoči rabi še zmeraj označena za napačno, češ da gre za vpliv narečij z izgubljenim srednjim spolom (Bajec idr. 1964: 130). Po Toporišiču (1971/72: 116, 117), ki meni, da je oblika na *-ega* precej splošna, nastanka te oblike ne moremo pojasnjevati z maskulinizacijo nevter, ker se take rodilniške oblike namesto imenovalniških uporabljajo tudi v narečjih, ki maskulinizacije sploh ne poznajo.

[28] Gre za primere, kot je Toporišičev: *Kateri kruh hočete, ČRNEGA ali BELEGA? – Prosim BELEGA* (1984: 253; 2000: 318). Avtor navezovalni tožilnik sicer pojmuje kot razločevalno lastnost pridevniške besede (1984: 252; 2000: 317), v resnici pa to velja samo za tiste samostalniške besede, ki so nastale iz pridevniških po konverziji. Da gre v primerih, kot je tisti nad črto, res za navezovalni tožilnik – tako menijo tudi Svane (1958: 52–53, 137), Toporišič (1968; 1971/72: 116–17) in Perlmutter-Orešnik (1973: 25) –, je razvidno iz oblike oziralnika *kateri* za T ed. m. sp.: ne glede na to, ali samostalnik v antecedentu označuje (slovnično) živo ali neživo, se uporablja ena sama, tj. z rodilnikom enakoizrazna oblika *katerega*. To je Pohlin (1768: 178) zahteval prav v T ed. sr. sp. (namesto oblike *katero*), in to niti ne v zvezi s predlogom. Sicer pa je bil navezovalni tožilnik v slovnici prvič omenjen pri Janežiču, v zvezi z zaimki pa je izpričan vsaj že v 17. stoletju (Orzechowska 1971/72: 59, 61). Janežič (1863: 48) je bil tudi prvi slovničar, ki je rodilniško-tožilniško enakoizraznost posamostaljenih pridevnikov srednjega spola v knjižni slovenščini prepovedoval zato, ker je menil, da gre za vpliv narečne maskulinizacije nevter.

ki ga netipičnega dela njegovo oblikoslovje, in natančneje opredeliti, v čem se loči od drugih samostalniških oziralnikov (*kdor – kar*, *kateri* v pomenu 'tisti, ki').[29]

**1.3.2** Tudi oziralnik *ki* je tradicionalno pojmovan kot zaimek, vendar najprej zaradi zmotnega izvajanja te oblike iz nespornega zaimka *kateri*, kasneje pa bolj zaradi inertne zvestobe slovničnemu izročilu kot zaradi ponovnega jezikoslovnega premisleka.[30] Ta uvrščevalna zadrega je lepo vidna pri Toporišiču:

– v *SKJ* je besedica enkrat obravnavana kot »prava posebnost« med oziralnimi zaimki (1966: 144), drugič pa kot enodelni veznik (1970: 76);
– v *NSS* (1982: 211) je »oziralni zaimek« *ki* najprej prištet kar k podrednim veznikom, nato pa je oziralni zaimek od veznika po svoji vlogi nejasno ločen;[31]
– v *SS* (1984: 271; 2000: 335) je v seznamu pridevniških zaimkov po vrstah in razredih ta oziralnik – kot »oblikoslovna posebnost« (1984: 274; 2000: 338) – naveden v oklepaju, čeprav je večkrat jasno označen kot zaimek (1984: 274, 277–78, 367; 2000: 338, 341–42, 430); veznikom je blizu bolj zaradi svoje nenaglašenosti oz. proklitičnosti (1984: 58; 2000: 65), čeprav se hkrati spet navaja kar med enodelnimi vezniki (1984: 362; 2000: 426);
– v *ESJ* (1992: 171) je *ki* ločen od oziralnih zaimkov in pojmovan kot neke vrste veznik.[32]

Že samo na podlagi nihanj pri Toporišiču bi lahko sklepali, da lahko oziralnik *ki* v t. i. prototipnem pristopu[33] z enako upravičenostjo obravnavamo kot netipični

---

[29] Oziralnik *kateri* sta k samostalniškim oz. samostalniško rabljenim zaimkom mimogrede prištevala že Pohlin (1768: 178) in Svane (1958: 137), o njegovi samostalniški vrednosti pa govori tudi Dippong (1999/2000: 269, 274). Tudi Katičić (1986: 179) (srbo)hrvaški ustreznik slovenskega oziralnika *kateri*, tj. besedo *koji*, skupaj z oziralnikoma *tko* in *što* prišteva k oziralnim »zaimkom«, ki ustrezajo našim samostalniškim zaimkom, medtem ko so oziralniki *čiji*, *kakav* in *kolik* kategorizirani kot oziralni »pridevniki«, tj. pridevniški zaimki. Tu prikazana rešitev v zvezi z uvrstitvijo oziralnika *kateri* zadeva raven površinske skladenjske zgradbe, zato ni v nasprotju s pojmovanjem, po katerem je ta oziralnik na nepovršinskih ravneh pridevniški (Perlmutter-Orešnik 1973: 25–26).

[30] Dippong (1999/2000: 274–75) *ki* in *kateri* obravnava kot dve obliki iste besede kljub temu, da med njima ni neposredne etimološke sorodnosti. V podporo takemu pojmovanju navaja naslednje razloge: (1) rabo kratkih in polnih oz. dolgih oblik (osebnih) zaimkov v slovanskih jezikih; (2) kvazidopolnjevalno razvrstitev *ki* in *kateri*; (3) nepopolnost pregibalnih vzorcev *ki* in *kateri* v dejanski rabi. Po njegovem mnenju proces združevanja v eno besedo še ni končan.

[31] Gre za razpravo Stilna vrednost slovenskih knjižnih veznikov, ki je bila prvič objavljena že leta 1964 (Toporišič 1982: 199).

[32] Vidovič Muha (1996: 119, 120) *ki* (in *kateri*) prišteva k oziralnim zaimkom, Pogorelčeva pa *ki* pojmuje kot oziralni veznik (Dular idr. 1990: 55).

[33] Teorija prototipov se je uveljavila predvsem v kognitivnem (spoznavnem) jezikoslovju. Po njej so besedne vrste in druge slovnične kategorije pojmovane kot heterogene enote, ki imajo v središču značilne predstavnike (prototipe), manj tipični pa se nato razvrščajo glede na to, v kolikšni meri odstopajo od lastnosti osrednjih primerkov. Prim. tipološki pristop pri Kordićevi (1995: 20–23), ki se prav tako nanaša na t. i. mehke kategorije. O psihološki prepričljivosti prototipnega pristopa k jezikoslovni kategorizaciji prim. zgoščen prikaz Goldnove (1996b: 222–23); več o tem gl. v monografijah o t. i. nearistoteljanskem pristopu h kategorizaciji (Lakoff 1990, Taylor 1995). Kot primera nekognitivnih slovnic, ki sprejemajo prototipni pristop, gl. Longmanovi slovnici angleškega jezika: Quirkovo idr. strukturalno (1985) in Biberjevo idr. korpusno (1999).

zaimek ali pa kot netipični veznik.[34] Sam se odločam za prvo pojmovanje, in to ne samo zato, ker ima uvrstitev med zaimke že dolgo tradicijo. Prepričan sem, da je treba na zvezo prostega morfema *ki* in ustreznega osebnega zaimka gledati kot na celoto, ki lahko opravlja vse skladenjske vloge kot zaimek *kateri*, s katerim je taka zveza zato praviloma zamenljiva (ne glede na morebitno spremembo v stilni vrednosti, ki se pojavi ob zamenjavi enega oziralnika z drugim).[35] Po takem pojmovanju je oziralnik *ki* pregiben, le da »sintagmatsko«: ne samo da se sklanja, ampak se pregiba tudi v številu in deloma tudi v spolu (kolikor to dopuščajo oblike osebnih zaimkov). Kar zadeva spolsko-številsko ujemanje s samostalnikom v antecedentu, se obravnavani oziralnik od zaimka *kateri* tako loči predvsem po načinu izražanja ujemalnega odnosa. Tak »razbiti« oziralnik tako kot *kateri* nadomešča samostalniške izraze, ki podlegajo oziraljenju (relativizaciji), zato ga prav tako lahko označimo za samostalniški zaimek. Dokaz njegove samostalniškosti je stava pridevniškega zaimka desno od *ki*, saj pridevniški prilastek – kot rečeno – ne stoji na levi le takrat, kadar ima vlogo jedra samostalniški zaimek (pri pridevniškem zaimku je določilo na levi): *KI vsi = MI vsi* : *vsi TAKI*.[36]

---

[34] Dippong (1999/2000) v okviru svojega opisnega skladenjskega modela, ki je različica odvisnostne skladnje in ki mu je najbližji Melčukov model Smisel ↔ Tekst (265–66), ravno tako meni, da lahko *ki* klasificiramo kot oziralni zaimek ali kot veznik, češ da sta oba opisa (tudi z vidika tvorbenega formalizma) sinhrono pravilna in da je izbor enega ali drugega manj odvisen od jezikovnih podatkov in bolj od teoretičnih premišljanj (272–74). Vezniška klasifikacija se mu zdi skladenjsko preprostejša, toda po njegovem je uvrstitev besedice *ki* med oziralne zaimke za cilje raziskave ustreznejša, saj bi se sicer pretrgala pomembna razmerja v jezikovnem sistemu: (1) *ki* in *kateri* oblikoslovno drug drugega ne bi dopolnjevala, ampak bi bila dela alternativnih sredstev za tvorjenje zložene povedi; (2) za povezavo odvisnika z nadrednim samostalnikom bi obstajali dve vzporedni tehniki, tj. vezniška in oziralna, ki bi opravljali isto skladenjsko nalogo; (3) poved s *ki*-veznikom bi lahko bila brez izraženega osebka v odvisniku (tip *Človek, KI je rekel*) itn. (274). Poleg tega ima pojmovanje *ki*-ja kot veznika (vsaj v tvorbenem modelu) to intuitivno nezadovoljivo posledico, da stavki s *ki* sploh niso več oziralni odvisniki, ampak so pri tvorjenju povedi izenačeni z običajnimi vezniškimi odvisniki (273).

[35] Ko govorimo o zvezah morfema *ki* z osebnimi zaimki, se je treba zavedati, da so ti lahko samostojni ali pa ne, zato je treba ločevati primere, ko gre zaradi opravljanja iste skladenjske vloge resnično za oziralni zaimek, načeloma nadomestljiv s *kateri* (tu naslonske oblike nesamostojnega osebnega zaimka običajno ne moremo zamenjati z naglasno), od primerov, ko gre za zvezo oziralnega zaimka *ki* v imenovalniku in samostojnega osebnega zaimka, od katerih vsak opravlja svojo skladenjsko vlogo, zato lahko *kateri* nadomešča kvečjemu oziralni zaimek, ne pa celotne zveze (naslonska oblika se tu vedno lahko zamenja z naglasno): *To je problem, KI GA (= KATEREGA) je treba rešiti* (prim. **To je problem, KI je treba rešiti NJEGA*) proti *To je problem, KI (= KATERI) GA zanima* (= *To je problem, KI zanima NJEGA*). Na to razliko so opozarjali že Bajec idr. (1964: 182–84). Prof. Orešnik upravičeno pripominja, da je mogoče reči tudi *To je problem, KI je tudi NJEGA treba rešiti*, tako da je lahko nesamostojno rabljena tudi naglasna oblika osebnega zaimka. Da je v takih primerih raba naglasne oblike mogoča, čeprav antecedent osebnega zaimka nima slovnične oznake živosti, na katero so naglasne oblike osebnih zaimkov sicer vezane (Perlmutter-Orešnik 1973: 17–18), očitno priča o vplivu posebne rabe teh zaimkov v okviru oziralnika. Čeprav je raba glasovno izraženih osebnih zaimkov v imenovalniku sicer analogna rabi naglasnih oblik v brezpredložnem rodilniku, dajalniku in tožilniku, se nesamostojni osebni zaimki tudi tu vedejo drugače, tako da ni mogoče reči **To je še en problem, KI je tudi ON težko rešljiv*.

[36] Če gre pri *ki vsi* v bistvu za *ki MI vsi* ipd. (pripomba prof. Toporišiča) oz. če ima beseda *ves* tu res vlogo povedkovega prilastka (mnenje prof. Orešnika), potem zgornje dokazovanje nima kakšne posebne teže. Toda poleg skladenjskega obstaja tudi besedotvorni dokaz, ki potrjuje samostalniškost

Netipičnost zaimka *ki* je vidna predvsem v osamosvojitvi oz. razdelitvi vlog, ki jih opravljajo vsi oziralni zaimki kot vezniške besede: če drugi oziralni zaimki nadomeščajo in povezujejo istočasno, pripada pri obravnavanem oziralniku prva vloga osebnemu zaimku, druga pa prostemu morfemu. Oziralnik *ki* lahko zato po češkem zgledu imenujemo *analitični oziralni zaimek*.[37] Sestavini analitičnega oziralnika, ki opravljata vsaka svojo vlogo, se lahko nahajata celo v dveh hierarhično neenakovrednih stavkih, tj. v odvisnikih zaporedne stopnje, pri čemer se drugi odvisnik običajno uvaja z veznikom *da*: *Tu so besedila, KI bi bilo dobro, DA JIH pogledate* (prim. *Tu so besedila, KI bi JIH bilo dobro pogledati*).[38]

Druga sestavina analitičnega oziralnika je vedno navezovalno (anaforično) rabljeni osebni zaimek. Ta je nanašalno istoveten (koreferenčen) z antecedentom, katerega skladenjsko vlogo v oziralnem odvisniku izraža zaimenska končnica: v brezpredložnem rodilniku, dajalniku in tožilniku je to praviloma naslonska oblika ustreznega osebnega zaimka za 1., 2. ali – najpogosteje – 3. osebo, v (samo)predložnih sklonih ustrezna naglasna (oz. navezna) oblika, v imenovalniku pa je nadomeščanje antecedenta izraženo neglasovno oz. funkcijsko, tj. z ničlo (Toporišič 1992: 171). Ničlo osebni zaimki v prvem sklonu poznajo vedno, kadar so v brezpredložnem rodilniku, dajalniku in tožilniku naslonske oblike, medtem ko se glasovno izraženi osebni zaimki v imenovalniku uporabljajo tako kot naglasne oblike v omenjenih treh sklonih (*jaz* : ∅ = *mene* : *me*); v (samo)predložnih sklonih se pri osebnih zaimkih nasploh vedno uporablja naglasna (oz. navezna) oblika. Kar zadeva stavo predloga, je med oziralnim zaimkom *ki* in samostojnimi osebnimi zaimki opazna razlika: predlog namreč stoji neposredno pred osebnim zaimkom ne glede na to, ali je ta rabljen samostojno ali v okviru analitičnega oziralnika, zato predlog pred tem ne stoji (v tem se zaimek *ki*

---

zaimka *ki*. V redkih primerih, ki so prav gotovo stilno zaznamovani, je lahko antecedent oziralnika *ki* namreč celo samostalnik v besedotvorni podstavi svojilnega pridevnika na *-ov/-ev*, *-in*: *Nič se ni vznemirjala zaradi DUŠANOVE napetosti in zamračenosti, KI ni in ni mogel pozabiti Matijeve »surovosti«* (poved je iz Kranjčevega romana *Nad hišo se več ne kadi* /1960: 323–24/). Miklošič je v primerjalni slovanski skladnji še omenjal svetopisemski zgled *To so besede OČETOVE, KI me je poslal*, toda danes je taka raba v slovenščini že zastarela (Orešnik 1992: 52, 53). Zdi se, da so take skladenjske konstrukcije nekoliko manj nenavadne, če je tak svojilni pridevnik v stilno zaznamovanem položaju desno od samostalniškega jedra, tako da se stika z oziralnikom. Nasprotno pa je raba osebnega zaimka z antecedentom v besedotvorni podstavi svojilnega pridevnika povsem sprejemljiva, in to ne glede na to, ali sta svojilni pridevnik in osebni zaimek v istem stavku ali ne: *V STALINOVI državi se pred NJIM ni dalo skriti; V STALINOVI državi, v kateri se pred NJIM ni dalo skriti, ni bil varen nihče*.

[37] Grepl-Karlík (1989: 450) pravita, da bi češki neujemalni oziralnik *co* + zaimek za 3. osebo, ki slovnično ustrezata slovenski zvezi morfema *ki* in nesamostojnega osebnega zaimka, lahko pojmovali kot analitični ujemalni oziralnik. V strokovni literaturi se ustreznik tega oziralnega zaimka v drugih indoevropskih jezikih imenuje zlasti *relativum generale* (splošni oziralnik) ali *absolutni relativ* (Kordić 1995: 154). Dippong (1999/2000: 273) v zvezi s formalizmom tvorbene slovnice omenja, da je naslonska oblika osebnega zaimka drugi del oziralnega zaimka *ki*.

[38] Kadar lahko prosti morfem *ki* v taki zvezi dopolnimo s predložnim sklonom ustreznega osebnega zaimka, je mogoča zamenjava s predložno zvezo, ki jo sestavljata primični predlog *o/za/glede* in ustrezna oblika oziralnika *kateri*: *To je (tisti) avto, KI upam, DA GA bo moja žena kupila = To je (tisti) avto, KI O NJEM (ZANJ) upam, DA GA bo moja žena kupila = To je (tisti) avto, O KATEREM (ZA/GLEDE KATEREGA) upam, DA GA bo moja žena kupila*.

loči tudi od oziralnika *kateri*). V naslednji preglednici so naštete najpomembnejše oblike analitičnega oziralnika vzporedno z oblikami »sintetičnega«, pri čemer nas (ne)običajnost oz. vrednotenje posameznih oblik z vidika sodobnega zbornega jezika zaenkrat ne zanima, saj so vse navedene oblike možne v tej ali oni zvrsti slovenskega jezika:[39]

**Ed**

| | |
|---|---|
| **I** *ki-∅* | *kateri -a -o* |
| **R** *ki me, ki te, ki ga/ki je* | *katerega -e -ega* |
| **D** *ki mi, ki ti, ki mu/ki ji* | *kateremu -i -emu* |
| **T** *ki me, ki te, ki ga/ki jo* | *katerega -o -o (-ega)* |
| **M** *ki pri meni, ki pri tebi, ki pri njem/ki pri njej (nji)* | *pri katerem -i -em* |
| **O** *ki z menoj (mano), ki s teboj (tabo), ki z njim/ki z njo* | *s katerim -o -im* |

**Dv**

| | |
|---|---|
| **I** *ki-∅* | *katera -i -i* |
| **R** *ki naju, ki vaju, ki ju* | *katerih* |
| **D** *ki nama, ki vama, ki jima* | *katerima* |
| **T = R** | *katera -i -i* |
| **M** *ki pri naju (nama), ki pri vaju (vama), ki pri njiju (njima)* | *pri katerih* |
| **O** *ki z nama, ki z vama, ki z njima* | *s katerima* |

**Mn**

| | |
|---|---|
| **I** *ki-∅* | *kateri -e -a* |
| **R** *ki nas, ki vas, ki jih* | *katerih* |
| **D** *ki nam, ki vam, ki jim* | *katerim* |
| **T = R** | *katere -e -a* |
| **M** *ki pri nas, ki pri vas, ki pri njih* | *pri katerih* |
| **O** *ki z nami, ki z vami, ki z njimi* | *s katerimi* |

Če bi hoteli biti dosledni, bi morali oziralnik *ki* pravzaprav označevati s formulo *ki* + *osebni zaimek*. Ker pa tak način zapisovanja ni priročen, predlagam kot termin ravno poimenovanje *analitični oziralnik* oz. *analitični oziralni zaimek*, ki – dopol-

[39] Pri *ki* so v isti vrsti naštete z vejico ločene oblike za posamezne osebe, pri *kateri* pa so navedene oblike za vse tri spole (v običajnem zaporedju: *m*, *ž*, *s*; če so vse tri oblike enake, se navaja ena sama). Različne spolske oblike so v prvem primeru ločene s poševnico (če so oblike za srednji spol enake oblikam za moški spol, se ne navajajo posebej). Dvojnice so nasploh zapisane v oklepaju. V imenovalniku se bolj iz tehnično-estetskih razlogov navaja samo ena oblika zaimka *ki*, čeprav jih je v resnici več (koliko?). V mestniku in orodniku je seveda možna tudi raba drugih predlogov z ustrezno vezavo. V predložnem rodilniku, dajalniku in tožilniku oziralnika *ki* se uporabljajo naglasne oblike osebnih zaimkov, ki jih preglednica ne navaja; to velja tudi za navezne oblike za enozložnimi predlogi s tožilniško vezavo.

njeno z izrazom *samostalniški* – pokriva samo en primerek slovenskih oziralnih zaimkov. Lahko pa ostanemo tudi pri starem in govorimo kar o *oziralnem zaimku ki*, čeprav je s tem mišljena tudi ustrezna oblika nesamostojnega osebnega zaimka (če naj se poimenuje samo prvi del analitičnega oziralnika, se potem od celotnega oziralnega zaimka loči z izrazom *prosti morfem ki*). Seveda pa tudi analitični oziralni zaimek tako kot vsi drugi oziralniki sodi v vezniško besedo, kot je pojmovana pri Toporišiču (1984: 362; 2000: 426).

Toporišič (1984: 274; 2000: 338) opozarja, da »/z/aimek *ki* relativizira tudi svojilne zaimke, npr. *ki moj* itd.: *Žaliti človeka, ki se njegov kruh je* (= *čigar*).« Isti avtor *ki* označuje kot prestavljavca neoziralnih stavkov sploh v oziralne (1992: 171), s tem pa tudi neoziralnih zaimkov v oziralne. Seveda prvi del take zveze z neoziralnim zaimkom (*ki*) ni zaimek, ampak prosti morfem, ki bi ga zaradi omenjene pretvorbene moči lahko imenovali *prosti morfem oziralnosti* (prim. Toporišiča /1992: 230/). Če mu sledi oblika osebnega zaimka, nanašalno istovetnega z antecedentom, gre za analitični nadomestek samostalniškega oziralnika *kateri* (gl. preglednico); če pa mu sledi kak svojilni zaimek, ki je nastal s pozaimljanjem svojilnega pridevnika, v katerega besedotvorni podstavi je samostalnik v vlogi antecedenta, gre za analitični ustreznik svojilnega oziralnika (gl. zgornji primer).[40] V obeh primerih lahko govorimo o analitičnem oziralnem zaimku, le da je prvi rabljen samostalniško, drugi pa pridevniško. Poleg svojilnega pa poznamo tudi kakovostni analitični oziralnik, ki ga lahko zamenjamo s »sintetičnim« oziralnikom *kakršen*: *Take politike, KOT JO (= KAKRŠNO) vodite vi, si nihče ne želi*.

## 2 Razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri*

Křížková (1970: 26) poudarja, da je raba samostalniškega analitičnega oziralnika v slovenščini (in makedonščini) v primerjavi z drugimi sodobnimi slovanskimi jeziki posebna, saj je razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri* dopolnjevalna, in sicer v tem smislu, da je *ki* vezan na nepredložno, *kateri* pa na predložno rabo.[41] Dopolnjevalna razvrstitev obeh oziralnikov pa naj bi bila načeta, saj se *kateri* redko pojavlja tudi v nepredložni rabi, medtem ko se *ki* pogosto uporablja v zvezi s predlogi (Křížková 1970: 26).[42] Ker je raba oziralnikov načeloma neprekrivna, pomenske ali slogovne razlike med *ki* in *kateri* po mnenju avtorice ni, le v prodiranju analitičnega oziralnika iz nepredložnih sklonov v predložne se po njenem do neke mere kaže vpliv govorjenega jezika, saj ima *kateri* določen »ozko knjižni« prizvok (26–27).

Koliko te trditve držijo, bo razvidno iz krajšega pregleda tistih slovenskih slovnic, ki o razvrstitvi obravnavanih oziralnih zaimkov kaj povedo. Pri tem določil, ki

---

[40] Seveda je lahko med morfemom *ki* in nesamostojnim zaimkom še kaka naslonka. Že Vodnik (1811: 62–63) je ugotovil, da sedanjiške oblike pomožnika *biti* (razen *je*) in naslonko *bi* »medstavlamo« med *ki* in naslonsko obliko osebnega zaimka (več o zaporedju naslonk v t. i. naslonskem nizu gl. pri Toporišiču /1984: 535–36; 2000: 671/).

[41] Avtorica v zvezi z zadnjo trditvijo leta 1970 navaja kar drugo izdajo Breznikove slovnice (iz leta 1921), v kateri pa beremo, da se »*kateri* /.../ rabi *poleg* /kurziv moj – op. R. C./ *ki* za predlogi« (108).

[42] Křížková omenja, da je predložna raba oziralnika *ki* bogato izpričana pri Edvardu Kocbeku. Dodamo lahko, da je značilna tudi za Ivana Cankarja.

oziralnika povezujejo z določenim tipom nanosnika, ne bomo upoštevali. Ogledali si bomo tudi obravnavo rabe oziralnikov *ki* in *kateri* pri Pleteršniku in v *SSKJ*.

**2.1** Tradicionalno zmotno pojmovanje oziralnika *ki* kot neke vrste fonetične različice »(po)polne« oblike *kateri* je imelo – kot rečeno – pogosto daljnosežne posledice za slovnično obravnavo razvrstitve obeh oziralnih zaimkov (gl. 1.1). Poglejmo, kako je raba zaimkov *ki* in *kateri* obdelana v slovnicah 20. stoletja.

Breznik (1916: 106) zatrjuje, da se »/o/ziralnika *kateri* (redkeje *koji*, *-a*, *-e*) in *ki* /.../ rabita lahko brez razlike«, tudi za predlogi. Pomenljivo pa je preferenčno opozorilo, da se »/z/adnja leta /.../ pisatelji *po nepotrebnem* /kurziv moj – op. R. C./ ogibajo oblike *kateri*«, češ da povedi s *ki* niso nič pravilnejše od tistih s *kateri*, tudi če je ta v imenovalniku (r. t.). Oblika *ki* lahko nadomešča celo zvezo oziralnika *kateri* s predlogom v primerih kot *Prideta na cesarski dvor, KI (= O KATEREM) pravijo, da je neki silno velik* (r. t.).[43] O tem, da se *kateri* (poleg *ki*) uporablja za predlogi in da *ki* nadomešča tudi predložno zvezo s *kateri*, beremo tudi v naslednjih izdajah Breznikove slovnice (1921: 108, 109; 1924: 105; 1934: 102; 1940: 40).

*Slovenska slovnica* (1947) še vedno navaja, da »/z/a predlogi smemo uporabljati *kateri* namesto *ki*« (111) ter da »/v/časih za *ki* lahko opustimo osebni zaimek s predlogom, če je smisel razviden iz stavčne zveze« in da lahko »v takih primerih rabimo tudi *kateri*« (112).[44] Prvič pa srečamo logicistično določilo, ki se je takoj ustalilo: »Kadar bi bil zaradi uporabe *ki* z osebnim zaimkom stavek dvoumen, moramo uporabljati *kateri* namesto *ki*.« (1947: 112.) Gre namreč za primere kot *Ta je tisti, KI MU je vse zaupal*, v katerih »se lahko /osebni zaimek/ nanaša na isto ali na drugo odnosnico kakor *ki*« (111), zato jih je v skladu z načelom, da »je jasnost misli jeziku prvi namen« (112), treba popraviti oz. izboljšati. Iz našega zgleda tako dobimo poved *Ta je tisti, KATEREMU je vse zaupal* ali pa poved *Ta je tisti, KATERI MU je vse zaupal*, ki sta obe enoumni. To pravilo se je pojavilo in nato utrdilo kljub temu, da so taki in podobni primeri le redko zares dvoumni, če jih ne obravnavamo izolirano, in kljub temu, da »/v/časih tudi *kateri* ni dovolj jasen«, npr. v zvezi *streha hiše, KATERA se daleč vidi* (Toporišič 1992: 171). Zdi se mi, da enostransko logicistično poudarjanje jasnosti kot simetričnega razmerja med (jezikovno) obliko in (pomensko) vsebino ob dosledni uporabi – kljub pravilnemu izhodišču – vodi v absurd. V kasnejši izdaji je slovnično pravilo o rabi oziralnika *kateri* namesto *ki* takole: »/V/ skrbnem knjižnem /= zbornem/ jeziku ga navadno rabimo ob predlogih, nadalje, kadar bi nastala dvoumnost ali neblagoglasnost zaradi ponavljanja zaimka *ki*.« (Bajec idr. 1964: 183.)[45]

Tudi po Toporišiču razvrstitev oziralnikov *ki* in *kateri* v zborni slovenščini ni dopolnjevalna: »Oziralno dvojico *ki* in *kateri* uporabljamo po naslednjih načelih: *ki*

---

[43] Breznikov primer je iz Levstikovega *Martina Krpana z Vrha*.

[44] Bajec (1972: 29) kot eden od avtorjev slovnice štirih je menil, da so konstrukcije tipa *Spregovoril je nekdo, KI (= ZA KATEREGA) bi bilo bolje, ko bi bil molčal* pogovorne, po *SSKJ* pa je raba besedice *ki* namesto predložne zveze s *kateri* zastarela.

[45] Bajec (1972: 29) je o rabi oziralnikov *ki* in *kateri* pisal tako, kot da gre za težnjo k dopolnjevalni razvrstitvi: »*/K/i* /.../ si danes deli to področje relativnosti z zaimkom *kateri*. V predložni rabi zmaguje drugi /.../, v nepredložni pa prvi /.../.« Sam je še navajal zgled za nepredložno rabo oziralnika *kateri* (r. t.). Prim. Dipponga (op. 30).

lahko v vseh sklonskih oblikah, *kateri* pa načeloma le v zvezi s predlogi, za pomen *tisti, ki*, za izražanje svojilnosti in kadar bi bil *ki* nejasen ali neroden.« (1966: 145; 1984: 277; 2000: 341.) Avtor pravi, da »/r/odilniška oblika zaimka *kateri -a -o* izraža svojino«, ker je »/v/ takih primerih /.../ raba zaimka *ki* dostikrat nerodna« (1966: 146).[46] Poleg določila, ki sta ga v nekoliko drugačni formulaciji navajala že Breznik in slovnica štirih, tj. da je »/p/ri zaimku *ki* /.../ v rod., daj., tož., mest. in or. lahko izpuščen osebni zaimek, s katerim *ki* izraža te sklone« (1966: 146; 1984: 278; 2000: 342), pa zasledimo pri Toporišiču še ugotovitev v zvezi z zgodovino slovenskega (knjižnega) jezika, ki je ponazorjena z zgledi iz slovenskih klasikov: »Posebno v 19. stoletju in prej se je *kateri* rabil tudi tam, kjer danes rabimo le *ki*/./« (R. t.)[47]

V *ESJ* (1992: 171) je Toporišičeva formulacija pravila o rabi oziralnikov *ki* in *kateri* (zlasti v zvezi s predlogi) nekoliko drugačna:

> /*K/i* + osebni zaimek se rabi namesto *kateri* v imenovalniku (os. zaimek je pri tem ničti): *človek, ki je izgubil prepričanje – ljudje, ki jih vidimo na filmu*; v sklonih brez predloga (osebni zaimek je pri tem naslonski): *razbojnik, ki so se ga vsi bali*. Drugače se rabi *kateri* (*ljudje, pri katerih smo prenočili*), in sicer tudi tedaj, ko *ki* ne bi bil jasen (*streha poslopja, katero se daleč vidi*). Včasih tudi *kateri* ni dovolj jasen (*streha hiše, katera se daleč vidi*). Raba *ki* + naglasna oblika osebnih zaimkov (*gospodar, ki smo pri njem naročili*; *gospodar, ki smo njegov mošt pili*; *v hiši, ki smo v njej spali*) je manj navadna (to ne velja za tip *ti, ki se z menoj trudiš*, kjer *z menoj* ni povezan s *ki*).

**2.2** Pleteršnik (1894) kot edini primer oziralnega zaimka *kateri* navaja rabo tega oziralnika namesto zveze *tisti, ki*. Pri oziralniku *ki* navaja primere, ko je zaimek v imenovalniku, v brezpredložnem in predložnem odvisnem sklonu (v zvezi s predložno rabo navaja dve sintagmi s *ki*-stavkom: prva je iz Levstikove nemško pisane slovnice iz leta 1866, druga pa od Ravnikarja). Podatki iz našega zgodovinsko najpomembnejšega dvojezičnega slovarja so torej preskopi, da bi lahko na njihovi podlagi rekonstruirali rabo zaimkov *ki* in *kateri*.

*SSKJ* je v tem oziru precej bolj obvestilen. V okviru prvega pomena obeh oziralnikov, o katerih zvemo, da se uporabljata »za uvajanje stavka, ki prilastkovno določa osebo ali stvar v nadrednem stavku«, se ločita dva razdelka. Zaimek *kateri* naj bi bil tako običajen: a) v predložni rabi[48] in b) pri izogibanju dvoumnosti. Raba tega oziralnika v odvisnih sklonih brez predloga je označena kot pešajoča, v imenovalniku pa

---

[46] Gl. 1.3.2.

[47] Starejšo rabo oziralnika *kateri* namesto *ki* je Škrabec pripisoval vplivu nemščine, in to tudi v primerih, ko je *kateri* ob predlogu: »Komu ni znano, kako je naša slovenščina iz perva o nemških berlah hodila in hodi pogostoma še dandanašnji? Od tod *kateri* v naših knjigah brez razločka za vsaki *welcher*. Ali za etimologijo ostalih ozirnikov ta književna raba ne 'spričuje' ničeser, dasiravno se bo gotovo težko ločiti od nje, zlasti kjer stoji *kateri* s predlogom. Mi pišemo n. pr.: 'Škoda, zavoljo katere se pravdata, ne znaša polovico stroškov, katere si nakopavata.' Ljudje pa govore: 'Škoda, ki se pravdata zavoljo nje, ne znaša polovice stroškov, ki si jih nakopavata.'« (1886: 287.)

[48] Za posebne vrste jezikovno zgostitev gre v tistih problematičnih (po angleščini posnetih?) primerih, ko je predlog pred oziralnim zaimkom *kateri* v bistvu prosti morfem glagola, pridevnika, samostalnika ali povedkovnika iz naslednjega odvisnika nižje stopnje, ki je zato nepopoln (navajam primera iz neponazarjalnega besedila Goldnove /1996b: 319, 340–41/): *?Nekateri zato preučevanje otrokovega jezikovnega razvoja usmerjajo v iskanje tistih dejstev jezika*, *DO KATERIH menijo, da je otrok že instinktivno pozoren, ko ugotavlja lastnosti svojega jezika* (= *... tistih dejstev jezika,*

kot zastarela. Zaimek *ki* naj bi bil po slovarju običajen v nepredložni rabi, v zvezi s predlogi pa naj bi njegova raba pešala.[49]

**2.3** Na koncu se postavlja vprašanje, kako pojasniti ne tako redko rabo oziralnika *kateri* v brezpredložnih sklonih v sodobni (zapisani) slovenščini. Napaberkovano gradivo iz vseh treh specializiranih funkcijskih zvrsti (umetnostne, strokovne in publicistične) kaže, da poznajo tovrstno odstopanje od slovničnega predpisa različni pisci in da take rabe ne moremo pripisati zgolj takemu ali drugačnemu vplivu te ali one vsakdanje govorice, starosti, izobrazbe ali pripadnosti določenemu družbenemu sloju, čeprav so vsi ti in morda še kakšni dejavniki nedvomno vredni vse sociolingvistične pozornosti. Marsikateremu rojenemu govorcu slovenskega jezika se oziralnik *kateri* preprosto zdi imenitnejši kot *ki.* To ne velja samo za Ljubljančana, ki v svojem pogovornem jeziku uporablja obliko *k(ə)* ne samo za zborni zaimek *ki*, ampak tudi za veznika *ker* in *ko* (Toporišič 1984: 18; 2000: 22), in ki se mu oziralnik *ki* zato lahko zdi (preveč) reduciran in za skrbno izreko neprimeren. Najverjetneje se v taki rabi oziralnika *kateri* namesto *ki* kaže vpliv starejše norme, kot jo je odražalo močno slovnično izročilo, ki je oziralnik *kateri* zaradi njegove domnevne fonetične polnosti omejevalo na višjo rabo, medtem ko je bil *ki* zmotno pojmovan kot neke vrste fonetični okrnjenec zaimka *kateri*, kot tak pa naj bi bil bolj značilen za vsakdanjo (manj skrbno) govorico;[50] poleg tega ne gre zanemarjati dolgotrajnega vpliva nekdaj zelo ugledne nemščine.[51] Kot vse kaže, pa ima oziralnik *kateri* tudi občasno vlogo slogovnega nadomestka in se uporablja zato, ker se pisec želi izogniti ponavljanju oz. pretirani rabi oziralnika *ki* v besedilu.[52]

---

*O/GLEDE KATERIH (ZA KATERA) menijo, da je* otrok *DO NJIH že instinktivno pozoren …*); *?Psiholingvistova naloga je izdelovanje načel, PO KATERIH meni, da se otrok ravna, ko razmerje med vršilcem in dejanjem predela v stavek z osebkom in povedkom* (= *... načel, O/GLEDE KATERIH (ZA KATERA) meni, da se otrok PO NJIH ravna ...*).

[49] Zdi se, da se stilno nezaznamovani oziralnik *ki* globinsko drži v priredju odvisnikov, od katerih se prvi uvaja s *ki*, drugi pa ta prosti morfem v poničteni obliki ohranja prav ob predložni zvezi: *stavba, KI je bila zgrajena v prejšnjem stoletju IN (KI) je V NJEJ kar trideset sob*. Sicer pa so v *SSKJ* v okviru nepredložne rabe oziralnika *ki* konstrukcije tipa *To je najlepši kraj, KI sem GA kdaj videl* (= *KAR sem JIH kdaj videl*) in stavčne zveze, v katerih je antecedent oziralnika *ki* osebni zaimek za 1. (in verjetno tudi 2.) osebo *(Ne pozabi NAME, KI te imam najrajši*), označene kot ekspresivne, registrirana pa je tudi elipsa imenovalniškega osebnega zaimka za 2. osebo v vlogi antecedenta ob velelniku (*Molči, KI nič ne veš*).

[50] Prim. 1.1 in 2.1. V tem smislu lahko potrdimo delno veljavnost trditve, ki jo Kordićeva (1995) povzema za slovanske jezike sploh, tudi za slovenščino: analitični oziralnik, ki ustreza slovenskemu *ki*-ju, je v slovanskih jezikih resda standardna oblika (155), kljub temu pa je njegova raba pogostejša v govorjenem jeziku in bolj ali manj omejena na predmete in pojme iz vsakdanjega življenja, v bolj intelektualiziranem izražanju pa se ta oziralnik uporablja bolj poredko (155–56). Slovenščina, makedonščina in lužiška srbščina naj bi sicer bili slovanski jeziki, v katerih je samostalniški analitični oziralnik najbolj ohranjen (156).

[51] Kako močna je bila nekdaj raba oziralnika *kateri* ne ob predlogu, nam obilno izpričuje roman *Šentpeter* (s podnaslovom *Zgodba iz ljubljanskega predmestja*), ki ga je napisal Ljubljančan Juš Kozak. Delo je prvič izhajalo v *LZ* 1924–26, po dogajalnem času pa sega v prvi dve tretjini 19. stoletja.

[52] Prim. v 2.1 Bajca idr. (1964: 183). Podobno ugotavlja Kordićeva za (srbo)hrvaščino, le da je tam v vlogi slogovnega nadomestka »nesklonljivi« oziralnik *što*, ki po rabi ustreza slovenskemu *ki*-ju, najpogosteje rabljeni oziralnik pa je *koji*, tj. formalni ustreznik slovenskega zaimka *kateri* (1995: 163).

Zbornojezikovni predpis sploh bi načeloma moral imeti minimalen obseg in vsebovati zgolj presek vseh posameznih, skupinskih oz. zvrstnih norm, tj. njihov najmanjši skupni imenovalec. Vse neenotnosti oz. nihanja v normi se seveda označujejo z različicami, ki se ločijo po stilni vrednosti, so medsebojno konkurenčne in normo dinamizirajo (to je v skladu z načelom prožne ustaljenosti, znanim iz češkega strukturalnega jezikoslovja). O večji ali manjši priporočljivosti (»pravilnosti«) ali nepriporočljivosti (»nepravilnosti«) teh različic v zbornem jeziku se po Pranjkoviću (1996: 5–12) odloča ob upoštevanju najmanj dvanajstih načel: načela ustaljenosti in razširjenosti, logiškega, estetskega in pragmatičnega načela, po katerem je vsaka norma pogojna, t. i. pravnega in znanstvenega (sistemskega) načela, zemljepisnega, aristokratskega in demokratičnega načela, načela avtoritete (dobrega pisatelja) in namembnosti, tj. funkcijskozvrstne ustreznosti (avtor omenja še načela izročila, preprostejše uresničitve, avtohtonosti in produktivnosti).[53]

## Literatura


Anton Bajec, 1972: Relativa in indefinita v slovenščini. *VIII. SSJLK*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 24–34.

Anton Bajec, Rudolf Kolarič, Mirko RUPEL /in Jakob Šolar/, [3]1964: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Douglas Biber, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Edward Finegan, 1999: *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow (Essex): Longman.

Adam Bohorič, 1584 (1987): *Arcticae horulae succisivae* (*Zimske urice proste*). Prevedel in spremno študijo napisal Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja.

Anton Breznik, [1]1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

– – [2]1921: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Prevalje: Družba sv. Mohorja.

– – [3]1924: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Prevalje: Družba sv. Mohorja.

– – [4]1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Družba sv. Mohorja.

Robert Cazinkić, 2000/01: Oziralni prilastkovi odvisniki. *JiS* XLVI/1-2. 29–40.

Horst Dippong, 1999/2000: Tehnika oziralne zveze in oziralni zaimki. *JiS* XLV/7-8. 265–76.

Janez Dular, Rafka Kirn, Marija Kolar, Breda Pogorelec, 1990: *Slovenski jezik II*. Maribor: Založba Obzorja.

Marija Golden, 1996a: K-premik in skladenjski otoki v slovenski skladnji. *Razprave (Dissertationes) XV*. Ljubljana: SAZU. 237–53.

– – 1996b: *O jeziku in jezikoslovju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje.

Janez Gradišnik, 1993: *Slovensko ali angleško?: Priročnik za dobro slovenščino*. Celje: Mohorjeva družba.

Miroslav Grepl, Petr Karlík, [2]1989 ([1]1986): *Skladba spisovné češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.


[53] Prim. v zvezi s sodobnim stanjem slovenščine Vitezovo mnenje: »Vse /.../ res kaže, da realni, živi in znotraj njega zlasti govorjeni jezik – tako ali drugače – zmeraj gre in bo tudi šel svojo naravno pot. Po drugi strani pa je prav tako zares videti, da na tem kulturnem prostoru slovenščina in njeni uporabniki zaradi številnih razlogov in na najrazličnejših uporabnih področjih občutimo nenehno poglabljanje prepada in vse manj razvidno prehajanje med idealizirano podobo jezika, kakršno določajo ali vsaj avtoritativno priporočajo normativna pravila, in jezikom, ki ga vsak dan sami pišemo in beremo, govorimo in poslušamo.« (1999: 47.)

Oswald Gutsmann, 1777: *Windische Sprachlehre*. Klagenfurt.
Anton Janežič, ²1863 (¹1854): *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
Radoslav Katičić, 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*: *Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU & Globus (Djela JAZU, 61).
Jernej Kopitar, 1808/09: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Laibach.
Snježana Kordić, 1995: *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo (Znanstvena biblioteka HFD, 25).
Helena Křížková, 1970: Relativní věty v současných slovanských jazycích. *Slavia* XXXIX/1. 10–40.
George Lakoff, ²1990 (¹1987): *Women, Fire, and Dangerous Things*: *What Categories Reveal about the Mind*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
Franc Metelko, 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Laibach.
Anton Janez Murko, ²1843 (¹1832): *Theoretisch-practische Grammatik der Slowenischen Sprache in Steiermark, Kärnten, Krain und dem illyrischen Küstenlande*. Gräz.
Janez Orešnik, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini (Semantic Roles in Slovene).* Ljubljana: SAZU (Dela, 37).
Hanna Orzechowska, 1971/72: Rodilnik pridevnikov in zaimkov kot formalni eksponent pri navezavi. *JiS* XVII/3. 57–64.
David M. Perlmutter, Janez Orešnik, 1973: *Razlaganje sintaktičnih posebnosti*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.
Maks Pleteršnik, 1894: *Slovensko-nemški slovar*: *Prvi del (A–O)*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
Marko Pohlin, 1768: *Kraynska Grammatika*. Laybach.
Ivo Pranjković, 1996: Temeljna načela jezične pravilnosti. *Kolo* VI/4. 5–12.
Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, 1985: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London & New York: Longman.
Fran Ramovš, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
Jakob Sket, ⁸1900: *A. Janežičeva Slovenska slovnica*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
*Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V, 1970–91. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU & Državna založba Slovenije.
*Slovenska slovnica*, 1947. Sestavil uredniški odbor. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
*Slovenski pravopis*, 1950. Uredniški odbor: F. Ramovš idr. Ljubljana: SAZU & Državna založba Slovenije.
*Slovenski pravopis*, 1962. Uredniški odbor: Anton Bajec idr. Ljubljana: SAZU & Državna založba Slovenije.
Gunnar Olaf Svane, 1958: *Grammatik der slowenischen Schriftsprache*. Kopenhagen: Rosenkilde und Bagger.
Stanislav Škrabec, 1886 (1994): O neketerih ozirnih zaimkih. *Cvetje z vertov sv. Frančiška* VI/10 (Jezikoslovna dela, 1; ur. Jože Toporišič). 282–84.
– – 1886 (1994): »Kir« in »kéri« in pa še kaj. *CFr* VI/11 (Jezikoslovna dela, 1; ur. J. Toporišič). 286–88.
Jakob Šolar (B. R.), 1958/59: Slovenska slovnica v nemščini. *JiS* IV/6. 178–81.
John R. Taylor, ²1995 (¹1989): *Linguistic Categorization*: *Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
France Tomšič, 1943: *Starocerkvenoslovanska slovnica in čitanka za višje razrede srednjih šol*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.
Jože Toporišič, 1965: *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Založba Obzorja.

– – 1966: *Slovenski knjižni jezik 2*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1967: *Slovenski knjižni jezik 3*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1968: Končnica *-ega* v tožilniku srednjega in moškega spola ednine pri pridevniških besedah in še to in ono. *JiS* XIII/2. Platnice.
– – 1970: *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1971/72: Pripomba h končnici *-ega* za tožilnik ednine moškega in srednjega spola. *JiS* XVII/4. 116–17.
– – 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
– – [2]1984 ([1]1976): *Slovenska slovnica: Pregledana in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.
– – 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Leksikoni CZ; zbirka Sopotnik).
– – 1996: Janežičeva *Slovenska slovnica* 1854. *SR* XLIV/3. 307–16.
– – 2000: *Slovenska slovnica*: *Četrta, prenovljena in razširjena izdaja*. Maribor: Založba Obzorja.
Ada Vidovič Muha, 1996: Določnost kot besedilna prvina v slovničnem opisu slovenskega jezika (ob Kopitarjevi slovnici). *Kopitarjev zbornik*. Ur. Jože Toporišič. Ljubljana: SSJLK (Obdobja, 15). 115–30.
– – 1997: Razmerja med leksemi in homonimija. Júlia Bálint: *Slovar slovenskih homonimov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave FF). 7–16.
– – 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*: *Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave FF).
Primož Vitez, 1999: Od idealnih jezikovnih struktur k strategiji realnega govora. *SR* XLVII/1. 23–48.
Valentin Vodnik, 1811: *Piſmenoſt ali Gramatika za Perve Shole*. Ljubljana.

## Summary

Attributive relative clauses are typically introduced by *ki* and *kateri*, which are in Slovene grammars traditionally considered relative pronouns (this is also true for Pleteršnik's dictionary and SSKJ). Gutsman, Janežič-Sket, Breznik, and the grammar by four authors consider them adjectival relatives, while Toporišič considers them classificatory adjectival relative pronouns. However, since they replace nominal words or phrases, they do not play the role of the left attribute characteristic of the adjectival word. Furthermore, they only agree with the antecedental noun in gender and number, but not in case, which depends on the syntactic function of the relative in the subordinate clause. Within the syntactic functional approach to classifying parts of speech one could well argue for the categorization of the relatives *ki* and *kateri* as nominal words.

In gender, case, and number, the pronoun *kateri* has the same inflection as regular adjectives (in definite form), although in prepositional acc. sg. n. the form homonymous with gen. is increasingly common (e.g., *Razpisano je delovno mesto, za KATEREGA je potrebna visoka izobrazba*). That this is the "orphan" genitive, which is generally used for nominalized masculine adjectives and to some extent also for neutral adjectives, it is clearly evident from the form of the relative in acc. sg. m.: regardless whether the noun in the antecedent signifies animate or inanimate object, only one form is used, i.e., the form homonymous with gen., *katerega*. The relative *kateri* is considered nominal or nominally used pronoun by Pohlin (1768), Svane (1958), and Dippong (1999/2000). However, this nominal relative has atypical morphology.

While the pronominality of the relative *kateri* is not controversial, the traditional placement of the relative *ki* among pronouns in Slovene grammars initially originated in the erroneous derivation of this form from the pronoun *kateri* (Bohorič, Pohlin, Kopitar, Vodnik, Metelko), and later through internal loyalty to the normative tradition. Pogorelec (1990) and Toporišič (1992) consider

the word to be a conjunction. Since the free morpheme *ki* and the form of personal pronoun coreferential with the noun in the antecedent have the same syntactic function, they are both together in some registers of Slovene replaceable with the pronoun *kateri*. Therefore, they can be treated as one unit with replacement power, i.e., as a pronoun. The consequence of this notion is also Toporišič's structural reinterpretation of this traditionally non-inflected pronoun into "syntagmatically" inflected. Its nominality might be proven by the placement of adjectival attribute to the right of *ki* (*KI vsi = MI vsi* : *vsi TAKI*), and by some rare (stylistically marked) examples, when the antecedent of the relative *ki* can be a noun in the derivational base of the possessive adjective in *-ov/-ev*, *-in* (*Nič se ni vznemirjala zaradi DUŠANOVE napetosti in zamračenosti, KI ni in ni mogel pozabiti Matijeve surovosti*). The atypical character of the pronoun *ki* is demonstrated particularly in the distribution of roles, performed by all relative pronouns as a subclass of conjunctions: while the majority of the relatives substitutes and connects at the same time, in the case of the analytical relative pronoun *ki* the former role belongs to the personal pronouns, the latter to the free morpheme. The free morpheme of relativity transforms non-relative clauses into relative ones, and is therefore used not only as a part of the analytical equivalent of the nominal relative *kateri*, but it also appears in the analytical substitute of the regular possessive and qualitative adjectival relative (*Žalil je človeka, KI NJEGOV kruh jé* 'čigar'; *Take politike, KOT JO izvajate vi, si nihče ne želi* žkakršno').

The traditional incorrect notion that the relative *ki* is some kind of phonetic variant of the presumably full form *kateri* often had long-term consequences for normative treatment of the usage of the two linguistic means. This treatment is presently leaning towards the complementary distribution: in non-prepositional usage *ki* is prevalent, in prepositional *kateri*. The logicistic rule, first found in the grammar by four authors, stating that *kateri* is used in place of *ki* when *ki* would be unclear (*Ta je tisti, KI MU je vse zaupal*), is unnecessary, since such cases are only rarely truly ambiguous if not taken out of context, and sometimes even *kateri* does not disambiguate them (*streha hiše, KATERA se daleč vidi*). As far as the (not uncommon) use of *kateri* in non-prepositional cases is considered, it seems that this type of deviation from the grammatical norm can be found in various authors, so that such usage cannot be attributed exclusively to the influence of every-day spoken language, age group, education, or social class, even if all these and possibly other sociolinguistic factors should be taken into consideration. Most likely this usage indicates the influence of older norm, where the relative *kateri* was associated with higher style, while *ki* was more typical of every-day (less careful) spoken language. Furthermore, one cannot dismiss the long-term influence of German with its privileged status. It seems that the relative *kateri* also sporadically plays a role of a stylistic substitute when the author attempts to avoid repetition of the relative *ki* in the text.